

BELÂĞAT-İ KUR'ANİYYE¹

Muhammed b. Tavî et-Tancî

Terc: Mezhepler Tarihi Asistanı Bekir Topalođlu

I

İnsanı diğer canlılardan ayıran özellik onun akıl ve idrak sahibi olmasıdır. İnsan düşünür, idrak eder. Bunun neticesi olarak da belirli bir hedefe doğru kendi arzu ve iradesiyle ilerler.

Asırlar boyunca, Allah Teala'nın Peygamberler vasıtasıyla gönderdiği din ve şeriatlere insanoğlunun muhatap oluşu akli sayesinde. Yine insan, akıllı olduğundan ki diğer mahlûkata üstün kılınmıştır: "Andolsun ki biz Âdemoğullarını üstün bir izzet ve şerefe mazhar kılmışızdır. Onlara karada, denizde taşıyacak vasıtalar, güzel rızıklar verdik. Onları yarattığımızın birçoğundan üstün kıldık"² Bütün yaratıklar, tabiat, insan emrine verilmiştir. Onlardan faydalanır, istediği gibi kullanır. Buna da akli sayesinde ermiştir: "O, göklerde ve yerde her ne varsa hepsini emrinize râm etmiştir."³

Fakat şü da var ki insan, bütün üstünlüklerine rağmen, kısa ömürlüdür. Onun akli ve edindiği tecrübeler kâinattaki her şeyi anlamaya, bütün faydalı ve zararlı şeyleri tam ve doğru olarak tesbit etmeye kâfi gelmez.

Bunun içindir ki Allah, insana lütfettiği nimetleri tamamlamak istemiş, onu yanlış düşünmekten korumayı, hakiki faide ve zararının nerede olduğunu bildirmeyi murad etmiştir. İşte peygamberlerini bu hikmete mebnî göndermiştir. Vahy ile teyid edilmiş bulunan

¹ Prof.Dr. Bekir Topalođlu'nun özel arşivinde (Bekir Topalođlu Ktp. Nr.: d. 1412) bulunan ve tam adı "İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü 4. Sınıf Belâğat-i Kur'aniyye Dersleri" olan bu makale İhsan Timür tarafından dizilmiştir.

² 17. İsra, 70.

³ 45. Câsiye, 13.

peygamberler beşeriyeti doğru yola iletmeye çalışırlar. Onları eğitirler, hayır ve saadet yollarını gösterirler. Peygamberler bu vazifelerini Allah'tan getirdikleri din ve şeriat, emirler ve nehiyeler sayesinde yaparlar. Onlar aynı zamanda ümmetlerini geçmiş milletlerin kıssa ve haberlerini, geçirdikleri tecrübeleri, bu tecrübelerin neticeleriyle o milletlerin âkıbetlerini haber verirler. Böylece bu ümmetler için zaman kısaltılmış ve önlerine ibretler serilmiş olur. Bütün bunlar, insan için uzun bir ömrün sayısız tecrübelerinin yerini tutmuş olur.

II

Peygamberlerin getirdikleri ilâhi dinleri iki noktada hulasa etmek mümkündür:

Birincisi: Allah'ın birliği ve sıfatları. Bu nokta bütün peygamberlerin ittifak ettikleri, aynı tarz ve şekilde izah ettikleri bir mevzudur. Peygamberlerin hepsini, ilkini de sonuncusunu da, gönderen şâni yüce Allah birdir, çoğalmaz, değişikliğe maruz kalmaz. Sıfatları da değişmez. Bu sebeptendir ki bu mevzuda bütün peygamberlerin söz ve tebliğleri aynı olmuş, hep birbirini te'yid etmiş ve hiçbir zaman ihtilaflar göstermemiştir.

İkincisi: Ahkâmdır. Bu grubu insan fiileriyle ilgili emirler ve nehyeler teşkil eder. Bunların bir kısmı insanı Rabbine yaklaştıran ibadetler, bir kısmı da insanlar arasındaki münasebetleri düzenleyen muâmelât'tır.

Dinlerin bu ikinci kısmı şeraitten şeraite ve zamana bağlı olarak değişir. Çünkü söylediğimiz gibi bunlar insanların fiillerine müteallıktır. İnsanların, içinde yaşadıkları devirler ve imkânlar değişikçe fikrî ve ictimâî seviyelerine uygun olarak gerek kendi aralarında, gerek kendileriyle Allah arasındaki alâkaları düzenleyen hüküm ve şeraitlerin değişmesi tabiidir.

Zikrettiğimiz bu itikâdî ve teşriî kısımların kendi özellikleriyle birlikte her ilâhî dinde mevcut olmakla beraber normal olarak peygamberin getirdiği sâf ve aslî hüviyetlerini uzun zaman muhafaza edemezler. Zamanın uzaması, din adamlarının -bazen dine hizmet etmek ve kitlelerin ihtiyaçlarına cevap vermek maksadıyla, bazen de kendi hevâ ve heveslerine mahkûm olarak- nassları tefsir ve te'vil edişi, mukaddes kitapları ve peygamberlerin sözlerini anlamakta

meydana çıkan yanlışlıklar... Ve bir de bilgi ve tecrübe sahasında ilerlemesi sebebiyle beşeriyete hâsıl olan fikrî inkişaf ve ictimâî tekâmül... bütûn bunlar dinlerin sâfiyet ve asliyetlerinin bozulmasına, izlerinin yavaş yavaş silinmesinde rol oynar, böylece dinler aslî hüviyetlerinden az veya çok uzaklaşırlar.

Neticede şer'î hükümlerin bir kısmını tashih veya ta'dil etmeye, veyahud tamamıyla kaldırarak yerine başka şer'î hükümler koymaya şiddetle ihtiyaç hissedilir. Bazen dinin aslî hüviyeti bil'âhare aldığı şekil arasındaki mesafe fazlasıyla uzar ve durum risaletin yenilenmesini gerektirir. Bu takdirde teşri'î kısım küll olarak, itikâdî kısım ise şekil ve ifade olarak (aslî bâkî kalmak şartıyla) değiştirilerek yenilenir.

İşte zaman zaman peygamberlerin gönderilmesinin hikmeti budur. Bunların bir kısmı -Benî İsrâil Peygamberlerinin çoğunda olduğu gibi- geçmiş bir risaleti izah eder, bir kısmı yine önceki risaleti, fakat bazı yeni ta'diller getirerek tebliğ eder, İsa (a.s) gibi. "...Önümdeki Tevrat'ı tasdik ettiğim halde size haram edilen bazı şeyleri helâl etmek için geldim."⁴

Peygamberlerin bir kısmı da Allah tarafından müstakil olarak gönderilmiştir. Kendisine verilmiş kitabı ve şeriatı vardır. Böylesi kendinden önce geçmiş şeriatlere istinad etmez, bilakis bu şeriatlerin doğru veya yanlış olduklarını kendi getirdiği şeriate uygunluk veya muhalefetleriyle tesbit eder. Muhammed s.a.v'in risaleti bu nevidendir.

Buraya kadar bahis konusu edilen ve dinlerde yapılması mümkün olan ta'dil, tashih veya değişiklik nübüvvet kapısının açık olduğu ve zaman zaman peygamberlerin gönderdiği devirlere mahsustu. Allah'ın cârî' adeti (sünneti) öyle idi ki beşeriyetin ihtiyacı şiddetle nince bir peygamber gönderilir, bu peygamber ilâhî hikmetin ve insan cemiyetinin gerektirdiği ta'dili veya neshi icra ederdi. Nitekim Buharî'nin rivayet ettiği şu hadis bunu açıkça göstermektedir: "İsrailoğullarını peygamberler idare eder, bir peygamber gidince peşin-

⁴ 3. Âl-i İmrân, 50.

den öbürü gelirdi. Fakat şunu bilin ki benden sonra peygamber gelmeyecektir.”⁵

Ne var ki nübüvvet ve risalet silsilesi Muhammed s.a.v. ile son bulmuştur. “Muhammed sizden herhangi birinin babası değildir. Fakat o, Allah’ın resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur.”⁶ Artık Muhammed s.a.v’in vefatından sonra -âyet-i kerimede de ifade edildiği vechile- Allah tarafından gönderilecek herhangi bir resûl ve nebî yoktur ki İslâm dininde tashih, ta’dil ve tebdil meydana getirsin.

Kur’an-ı Kerimde ve Rasulü Allah s.a.v’in sünnetinde ifadesini bulan İslâm dininin muhafazası yine bu din tarafından müslümana tevdi’ edilmiştir. Kur’an-ı Kerim’de⁷ ve Rasulü Allah’ın sünnetinde, dinin bu iki kaynağının muhafaza edilmesine ve insanlara öğretilmesine dair birçok emir ve teşvikler mevcûddur.

Nübüvvet müessesesinin peygamber efendimizle sona ermesinden hâsıl olan bu netice İslâmın bünyesine has bazı özelliklere istinad eder. Bunların en önemlileri şunlardır:

İSLÂM DİNİNİN İNSAN TELÂKKİSİ

İnsanın mükellef tutulmasının hikmetinden bahsederken, onun İslâm’daki yüksek ve şerefli mevkiini görmüştük. Burada şunu ilave etmeliyiz ki Müslümanlık mukaddes emanetini tevdi’ etmek üzere insanı diğer mahlûkat arasından seçip tercih ederken bu seçim ve tercihinin şuna istinad ettiriyordu: Artık beşer akli uyanmıştır. İnsanlığın şimdiye kadar öğrendiği çeşitli ilim ve felsefeler onu rüşd derecesine, kemâl mertebesine ulaştırmış, onun akli inkişafı kendisine söyleneni anlayacak seviyeye varmış, mesuliyetin manasını anlayacak ve onu yüklenecek bir kıvama gelmiştir.

Başka bir ifade ile Müslümanlık insanı mükellef kılarken onun “şahsî mes’uliyet” şuuruna erdiğini kabul eder. Şahsî mes’uliyet derken şunu kast ediyoruz: İnsan, kendi hareketleri, davranışları ve

⁵ Buhârî, *Sahih*, 4/144.

⁶ 33. Ahzâb, 40.

⁷ 35. Fâtır, 20.

tasarruflarından kendisi mes'uldür. Bunların sonuçları sadece kendini alakadar eder. Ne başkasının yaptığından kendisi sorumludur, ne de kendi yaptığından başkası mes'ul olur. Diğerinin iyi hareketinden kendisi mükâfat alamayacağı gibi onun kötü davranışlarından cezalandırılmaz da.

“Herkes kendi yaptığıının mukabilinde bir rehindir.”⁸

“Kim zerre ağırlığınca bir hayır yaparsa onu görür. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse yine onu görür.”⁹

“Hiçbir günahkâr diğerinin günahını yüklenmez.”¹⁰

“Ne baba evlâdına, ne de evlâd babasına hiçbir şeyle faide vermeyecek.”¹¹

“Kim doğru yolu bulursa kendi lehine, kim de sapıklık ederse bunun da zararı kendi aleyhine olur.”¹²

“Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez. Herkesin yaptığı iyilik kendi lehine, işlediği kötülük de kendi aleyhinedir.”¹³

“İnsana yalnız kendi yaptığıının karşılığı verilir.”¹⁴

İSLÂMDA NÜBÜVVET VE RİSALET TELÂKKİSİ

Allah Teâlâ, böylesine şerefli, akıllı, uyanık ve mes'uliyet şuuru-na ermiş insana Muhammed s.a.v'i, İslâm dini ile göndermiştir.

Beşeriyet İslâm'dan önce de Peygamberlik müessesini biliyor, peygamberleri tanıyordu. İsrâil oğulları kendilerinden önceki peygamberlere “el-âbâ'=baba'lar” derlerdi. Gaybı bilene “er-râcî ve'n-nâzır=bakıcı” ismini veriyorlardı. Buna göre “nübüvvet”ten anladıkları mânâ; gabya vâkıf olmaktan ibaretti. Peygamber, mugayyebâtı

⁸ 52. Tûr, 21.

⁹ 39. Zümer, 7.

¹⁰ 17. İsrâ', 15.

¹¹ 99. Zilzâl, 7-8.

¹² 31. Lukmân, 33.

¹³ 2. Bakara, 286.

¹⁴ 53. Necm, 39.

bilen kimseydi. Kendi anlayışlarına göre peygamberin vazifesi: mu-gayyebâtın ümmeti için faide sağlayacak taraflarını tesbit edip, ha-ber vermek, zarar getireceklerinden de onları sakındırmaktı.

O halde bir peygamberin ümmeti, kendisinden şunları beklerdi: Çeşitli tabiat âfetleri, hastalıklar, düşman baskını gibi tehlikeleri önceden haber vererek maddî ve görünür emniyeti te'min etmek; bilinmeyen müstakbelin perdesini kaldıracak, kaybolmuş mal veya hayvanın nerede bulunacağını söylemek.

Diğer yönden İsrâiloğulları nübüvvet müessesinin bir nevi idare-cilik vasfı ve unsuru olduğunu sanıyorlardı. Buna göre nübüvvet; idareci başkanın sıfatlarına ilave edilecek ayrılmaz bir vasfıdır, ümmetine her sahada rehber olan peygamber bu vasfı ile onlara faide te'min edecektir.

Nübüvvet sadece İsrâiloğulları kabile aşiretlerinin maslahat ve menfaatlerinin gerçekleştirilmesini hedef tutar. Peygamber Benî İsrâil'i düşman istila ve galebesinden korur, onların bu korunmaya olan ihtiyaçlarını daima kendilerine hatırlatır. Bu peygamberleri gönderen Tanrı ise sadece İsrâiloğullarının tanrısıdır.

Allah Teâlânın beşeriyet hayrına te'sis ettiği peygamberlik mües-sesesi ve peygamberin vazifeleri karşısında İsrâiloğullarının bu dar ve inhisarcı anlayışı devam ededursun, insanlık diğer yönden fikrî gelişme merhalelerini kat etmekte idi. Beşer akli edindiği geniş bilgi ve tecrübeler sayesinde nübüvvet ve onun mukaddes vazifeleri mev-zuunda çok daha üstün anlayışlara ermiş bulunuyordu. Burada bir daha belirtmek mecburiyetindeyiz ki; Benî İsrâil, gerek peygamber-liği, gerek peygamberin vazifesini izah ederken fikirlerini daha çok gaybdan haber vermeye istinad ettiriyordu. Bu anlayış peygamberi kâhine, sihirbaza ve müneccime benzetmiştir. Çünkü bunların her biri gaybdan haber vericidir. Bu sebeple İsrâiloğulları kâhin, sâhir ve müneccime peygamberi birbirine karıştırmış aralarında bir tefrik yapamamışlardır.

Benî İsrâil peygamberlerinden sonra İsa a.s geldi. Hz. İsa'nın ri-saleti her ne kadar Tevrat'ın getirdiği temel ve prensiplere müstenid bulunuyor ve onu tasdik ediyorsa da Tevrat'ın bazı hükümlerini ta'dil etmiş, İsrâiloğullarına haram edilmiş bazı şeyleri kendisi helâl kılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de:

“Önümdeki Tevrat’ı tasdik ettiğim halde size haram edilen bazı şeyleri helâl kılmak için geldim.”¹⁵ buyrulduğu gibi Matta incilinde “Sanmayın ki ben, şeriat, yahut peygamberleri yıkmaya geldim, ben yıkmaya değil, fakat tamamlamaya geldim.”¹⁶ demektedir.

Hz. İsa’nın a.s. risaletinde göze çarpan en önemli meseleler şunlardır:

1. Risaletin umumi oluşu,
2. Kanun ve hükümlerin tatbik edilişinde vicdana başvurulmasını istemesi,
3. Hristiyanlığın insan telakkisi:

1. HZ. İSA’NIN RİSALETİNİN UMUMİ OLUŞU:

İsa a.s.’in risaleti İsrailoğullarının dar anlayış hudutlarını aşmıştır. Hristiyanlığa göre peygamberlik umûmidir, bütün insanlığa şâmindir, Benî İsrail devirlerinde olduğu gibi insan cinsinin sadece bir parçasına has değildir. Bunun delili Hz. İsa a.s.’in; şâkirdlerine, İncil’in ta’limlerini, Oreşelim (Jêrusalem=Kudüs)’den başlamak üzere bütün milletlere yaymalarını emretmiştir.¹⁷ Gerçekte de onun havârî ve şâkirdleri emrini getirmişler ve İncil’i çeşitli milletlere yaymışlardır.

İslâm dini gelince, Hristiyanlığı birçok yerlere ve çeşitli milletlere yayılmış buldu. Müslümanlık, bunlara; “Hristiyanlar” diye hitâb etmiş, Hristiyanlığın kendi sınırlarını aştığını söylemiş, ancak “biz Hristiyanız” diyenleri, Hristiyanlığı tahrif etmekle suçlamıştır.

Hristiyan nübüvvetinin umumîliğini ifade ederken şuna da temâs etmeliyiz ki; İncil’de, sadece İsrâiloğullarına tevcih edilmiş, Hz. İsa’ya ait bazı sözler mevcûd olduğu gibi Kur’an-ı Kerim’de de buna

¹⁵ 3. Âl-i İmrân, 50.

¹⁶ Matta İncili, 5/17.

¹⁷ Matta İncili, 28/19; Markos İncili, 2/10, 13/9-10, 16/15-16; Luka İncili, 24/46-48.

benzer iki âyet vardır: “Onu İsrâiloğullarına peygamber gönderdik. Onlara: Ben size Rabbinizden bir mucize getirdim” dedi.¹⁸

“Hani, Meryem oğlu İsa: Ey İsrâiloğulları, ben size Allah’ın peygamberiyim...” demişti.¹⁹

Bunlardan Hz. İsa’nın nübüvvetinin sadece İsrâiloğullarına has olduğunu çıkarmak mümkünse de hakikat böyle olmasa gerektir. Bizim bu metinlerden çıkardığımız netice şudur: İncil’de mevcut bazı parçalarda İsa a.s. Benî İsrâil’e hitap etmektedir. Kur’an’da mezkûr iki ayette Hz. İsa’nın risaletinin İsrailoğullarına münhasır olduğuna dair bir delil yoktur.

İsrâiloğulları kendilerine bir peygamberin geleceğini bekliyorlardı. İsa a.s. gelince onun, kendilerine de peygamber olduğunu kabul etmek istemediler. Bunun içindir ki İsa a.s. diğer insanlara olduğu gibi onlara da gönderildiğini tebliğ etmek, risaletine onların da dahil olduğunu bildirmek istemiştir. Kur’an’ın bu iki âyeti de onların inkârlarını reddetmektedir, yoksa risaletinin sadece İsrailoğullarına münhasır olduğunu ifade etmez.

2. VİCDAN HAKEMLİĞİ

Hz. İsa, Tevrat’ı tasdik edici olarak gönderildi. Çeşitli ahkâmı ihtiva eden Tevrat ise Benî İsrâil bilginlerinin elinde mevcuddu.

Kur’an-ı Kerim ayetlerinden²⁰ ve Rasulü Allah s.a.v. Efendimizin hadislerinden anlaşıldığına göre Yahudî bilgin ve din adamları, Tevrat ahkâmını tatbik ettikleri takdirde, bazen mefhûm ve muhtevasını, gaye ve ruhuna muhalif, fakat kendi arzularına uygun olarak değiştiriyor. Bazen de şekli ve kaba bir şekilde uyguluyor ve böylece asıl maksad ve mânasını yok ediyorlardı.

Tevratın indiriliş gayesini teşkil eden ruh ve gayeden bu uzaklaşmalar neticesinde hemen hemen onun tatbiki bir rolü kalmamış gibiydi.

¹⁸ 3. Âl-i İmrân, 49.

¹⁹ 61. Sâff, 6.

²⁰ 4. Nisâ, 46; 5. Mâide, 13, 41; 2. Bakara, 41.

Bu sebeple, Mesih a.s. getirdiği ta'limlerin en önemli esası vicdanın amellere hâkim kılınması olmuştur.²¹ Mesih a.s'ın getirdiği ta'limler şunu ehemmiyetle belirtmiştir ki şeriat ve ahkâmdan maksad onların dış görünüşü ve şekilleri değil,²² fakat onların ruhu ve gerçekleştirmek istedikleri gayelerdir. Ahkâmın ruhuna vakıf olmak ve onun hedeflerini tesbit etmekte en âdil hakem kalp ve vicdandır.

3. HRİSTİYANLIĞIN İNSAN TELAKKİSİ

Biz, nübüvvet ve risaletin, bu ilâhi müessesenin, beşeriyetteki tekâmülle paralel olarak terakkî ettiğine kaniyiz.

İsa a.s'ın risaleti davet meydanlarını genişletmiş, insan nerede bulunuyorsa ona yönelmiş ve bu suretle peygamberlik müessesesi ve peygamberlerin vazifeleri mevzuundaki o dar ve kısır anlayışı aşmıştır. Hristiyanlık insan kalbini, insan vicdanını hareketlerine hâkim kılmış, böylece ahkâmın ruhunu ve hedeflerini korumuştur.

Şüphesiz ki bu, risaleti anlamakta yeni ve mühim bir merhale teşkil etmiştir. Bu sayede nübüvvet müessesesi lâik olduğu mevkîe yükselmiştir.

Fakat özellikle Muhammed s.a.v.'in peygamber olarak gönderildiği Miladî yedinci asırda din, rahip ve din adamlarıyla ma'bede mahsûs ve münhasır kalmıştır. Böylece dinine sadık insan sanki ma'bedin bir parçası haline gelmiştir. Ma'bedin dışında ne bir ibadet ifa edebilir, ne de bir dua ve niyazda bulunabilir. Dinin hepsi ma'bedin içinde ve din adamının nezdindedir. Dindar, akîdesini sağlamlaştırmak, ruhî hayatını devam ettirebilmek için daima ma'bede ve din adamına başvurmak mecburiyetindedir.

Bundan başka; Hristiyanlığa göre insan doğarken başkasının günahını sırtında taşıyarak dünyaya gelir (Hristiyanlıktaki ilk günah meselesi). Ölürken de bu günahı beraberinde götürür. Hristiyanlığa göre insanın işlediği günahı kendi başına tevbe etmesi imkânsızdır, onu kendisinden ancak din adamı giderebilir.

²¹ Matta İncili, 5/27.

²² Matta İncili, 6/1-8.

İşte böylece Hristiyanlık nazarında insan, ruhî ve dinî hayatında müstakil olmayıp başkasına bağlı idi. Doğuşundan itibaren kendi işlemediği, başkasına ait günahı taşırdı.

İSLÂM DİNİ

İslâmiyetin doğuşu sırasında insanlık artık rüşt çağına ermiş bulunuyordu. Maddî ve aklî kuvvetleri inkişaf eden insan, söyleneni idrak edecek ve kendi başına ferdî mes'uliyeti taşıyacak hale gelmişti. İslâmiyetin getirdiği yenilikleri aşağıda maddeler halinde sıralamak mümkündür:

1. İslâm'ın insan telâkkisi
2. Nübüvvet ve nebînin vazifeleri
3. Nübüvvetin sona ermesi

1. İSLÂM'IN İNSAN TELAKKİSİ

İslâm dinine göre insanın tarifini yapabilmemiz için Kur'an-ı Kerim'i tedkik nazarıyla okumamız lâzım gelecektir. Bu tedkik, şüphe yok ki bizi şöyle bir tarife götürür. İnsan, emirleri ve yasaklarıyla birlikte şer'î tekliflere muhatap olan ve kendi düşünce ve hareketlerinden mes'ul bulunan varlıktır.

Bu tarifte mevcûd olan "mükellefiyet" ve "mes'uliyet" unsurları, İslâm'ın, insanda mevcûd olduğunu kabul ettiği bazı temel vasıflara istinad eder.

Bu vasıfların birincisi insanın akl-ı selim sahibi oluşudur. Bu vasıf ona menfaati bulunan hayr ile şerri birbirinden ayırma imkânı sağlar. Aynı zamanda kudret ve irade sahibi olan insan hayr ve şer karşısında gerektiği şekilde ve arzu ettiği hedefe doğru hür olarak hareket eder.

İkincisi: İnsan, hiç dokunulmamış, bembeyaz bir levha halinde, tabîi fitrat üzere doğar. Kemâle olduğu kadar, eksikliğe de muktedirdir. Yaratılışı icabı hayrı da şerri de aynı kuvvet ve kabiliyette yapabilir.

Kur'an-ı Kerim'in müteaddid ayetlerinde insanın bu kabiliyetlerine temas edilir. Bazı ayetler onun iyi kabiliyetlerini anlatır; bunlara

göre insan en güzel şekil ve manada yaratılmıştır, birçok mahlûkata üstün kılınmıştır, göklerde ve yerde ne varsa emrine râm edilmiştir.

Diğer bazı âyetler insanın şer taraflarına temas eder. Bunlara göre de insan zulûmkârdır, cahildir, nankördür.

Bir âyet-i kerimede de onun hayra da şerre de mastaid olduğu birlikte zikredilmiştir. : “And olsun biz insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik.”²³

Üçüncüsü: Şahsî mes’uliyet insanı sadece kendi fiillerinin neticelerinden sorumlu olmasını gerektirir: “İnsana ancak kendi çalıştığıının karşılığı verilir.”²⁴ “Allah, hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemeyiz. Herkesin yaptığı iyilikler kendi lehine, işlediği kötülükler de kendi aleyhinedir.”²⁵ “Herkes yaptığıının karşılığında rehindir.”²⁶ Şahsî mes’uliyet aynı zamanda mükellefin, başkasının günahından ötürü sorumlu olmayacağını ifade eder: “Hiçbir günahkâr diğerinin günahını yüklenemez.”²⁷

Dördüncüsü: Müslüman, müstakil ve hürdür, nasıl ki mes’uliyeti başkasını ilgilendirmiyorsa aynen öylece dini yönden ne bir heykele, ne bir ma’bede ve ne de herhangi bir puta bağlı değildir. Tevhid akidesi, dindarı, insana, mekâna veya herhangi bir aracı ma’buda bağlayacak bütün vasıtaları ortadan kaldırmıştır. Müslüman her zaman ve her yerde Allah’ın huzurundadır.

Kur’an-ı Kerim’de: “Nereye yönelerseniz Allah’ın rızası oradadır.”²⁸,”Her nerede olursanız O sizinle beraberdir.”²⁹ buyurulmuştur. Hadis-i şerifte de: “Vakit girince, nerede olursan ol, namazını kıl.”; “Yeryüzü benim için mescid ve pâk kılınmıştır.” vârid olmuştur.

²³ 95. Tîn, 4-5.

²⁴ 53. Necm, 39.

²⁵ 2. Bakara, 286.

²⁶ 52. Tûr, 21.

²⁷ 39. Zümer, 7.

²⁸ 2. Bakara, 115.

²⁹ 57. Hadid, 4.

Diğer yönden, Müslümanlıkta, insan; günahlarından kurtulmak için başkasına başvurmaya mecbur değildir. Bir günah işlediğinde, affedilmek ve kurtuluşa ermek için başvuracağı merci' yalnız Allah Teâlâdır. Gerek dinî, gerek dünyevî işlerde yardımı istenen sadece Cenâb-ı Hak'tır.

İslâm nazarında insan reşid olduğunda, iyiyi kötüyü birbirinden ayırmaya, iyiliği de kötülüğü de yapmaya muktedir bulunduğundan dinî vecibelerle mükellef tutulmuştur. O da teklifi kabul etmiş, kendi fillerinin neticelerinden sorumlu olmayı benimsemiştir. Ve bu sebeptir ki, Müslümanlık onu mahlûkatın en üstünü ilân etmiş, yaratıkların hepsini emrine vermiştir.

Buraya kadar saydığımız bütün bu vasıflar neticesinde İslâm dininde nübüvvet mefhumu değişmiş, peygamberin vazifesi yeni mânâ kazanmış ve mu'cize anlayışı da başka bir anlam kazanmıştır. Evet bütün bu mefhumlar değişmiştir, çünkü İslâm'ın emir ve tekliflerine muhatab olan insan değişmiştir.

2. NÜBÜVRET-NEBİNİN VAZİFELERİ

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, İsrâiloğullarında bütün beşeriyeti şâmil, umumi bir insanlık fikri henüz teşekkül etmemiştir. Tevrat'ın anlayışına göre ulûhiyet bile mahduddu. İlâh sadece İsrâiloğullarının ilâhıdır, Nübüvvet Benî İsrâil kabilelerinden ibaret muayyen bir insan sülâlesine münhasırdı.

İsa a.s.'ın risâleti şümullü bir insanlık mefhumu getirdi. Bütün beşeriyeti da'vetine muhatab kıldı. Uluhiyeti de hususi olmaktan çıkardı. Fakat Hristiyanlık telâkkisine göre insan hür ve müstakil olmamış, dinî hayatını devam ettirebilmek için başkasına muhtaç kalmış, günahlarından arınmak ve kurtuluşa ermek için bazı vasıtalara başvurmaya mecbur olmuştur.

Nübüvvet, hakiki vazifesini yapabilmek; kehânet, sihir ve müneccimlik şaibesinden kurtulmak için insanın rüşde ermesini beklemeye mecburdu. Akıl yoluyla hitab edinilen, akli ölçülerle sorumlu tutulabilen, ırk, renk, rutbe ve zenginlik gözetilmeden bütün âlemlerin Rabbi olan tek Allah'a ibâdet etme hakkına hâiz insan.

Bütün bunlardan sonra Müslümanlık gelmiş ve insana reşid nazarıyla bakmıştır. Bu sebeple İslâm'da nübüvvet, mes'ul olan akli,

kâinatın şaşmaz kanunları ve değişmez hadiseleriyle ikna' etme esasına istinad etmiştir. Artık bilginlerin, rahiplerin, din ve devlet adamlarının tahakkümü sona ermiştir. İslâm dini, aklını kullanmayı mütegalibeye, din ve mal zorbalarına boyun eğeni mazur görmez. Bu sebeple teklifin kendisinden düşeceğini benimsemez.

“Göklerin ve yerin yaradılışında, gece ile gündüzün ard arda gelişinde, insanlara yarar şeyleri denize taşıyan gemilerde, Allah'ın yuvarından indirip onunla yeryüzünü ölümden sonra ihya ettiği, suda yürüyen her hayvanı orada üretip yaymasında, gökle yer arasındaki rüzgar ve bulutları evirip çevirmesinde aklını kullanabilenler için nice âyetler, ibretler vardır.”³⁰

“Melekler, kendi nefislerine zulmedenlerin canlarını aldıkları zaman diyecekler ki: Siz ne haldeydiniz? Onlar da cevap verecekler. Biz yeryüzünde zayıf ve zebûn insanlardık! diyecekler. Melekler onlara tekrar: Allah'ın arzı geniş değil miydi? Siz de hicret edeydiniz! diyecekler. Bunlar, yurtları cehennem olanlardır. Cehennem ise, ne kötü bir konaktır.”³¹

“(Kıyamet gününde) büyüklük taslayanlar zayıf sayılanlara: Size hidayet geldiği zaman biz mi size mani olduk? Hayır siz kendiniz suçlu idiniz, derler.”³²

“Ey İman edenler! Şu muhakkak ki, Yahudî bilginleri ve Hristiyan rahiplerinin birçoğu bâtil sebeplerle insanların mallarını yerler, onları Allah'ın yolundan men' ederler.”³³

İslâm telâkkisine göre nübüvvet; tefekkür yoluyla doğru yola sevk etme rehberliğidir. Bu nübüvvetin hitap ettiği insan, söyleneni anlayan, netice ve mes'uliyeti hisseden bir varlıktır. “De ki, ben, size tek şeyi öğüt veriyorum: Allah rızası için birer ikişer huzuruna gelip beni dinlemenizi ve sonra derin derin düşünmenizi.”³⁴

³⁰ 2. Bakara, 164.

³¹ 3. Nisa, 97.

³² 34. Sebe', 32.

³³ 9. Tevbe, 34.

³⁴ 34. Sebe', 46.

İslâm'da peygamberin vazifesi, müjdelemek ve uyarmaktan ibarettir. Peygamber, bundan öte beşeriyete ne fayda, ne de zarar getirebilir. İyi kötüyü birbirinden ayıran akıl ve selim kalbi ile doğruluğu seçebilen, kendi iradesi ile istediğini yapabilen insan, peygamberden, tebşîr ve inzarın ötesine geçmeyen bir tebliğden başka ne isteyebilir. "Peygamberin vazifesi sadece tebliğden ibarettir."³⁵ "De ki, ben kendim için, Allah'ın dilediğinden başka, ne bir faideye ve ne de bir zarara muktedir değilim. Ben gaybı bilseydim elbette daha çok hayır yapmak isterdim ve bana hiçbir fenalık da dokunmazdı. Ben sadece iman edecekler için bir uyarıcı, bir müjdeciyim."³⁶

Nübüvvet; peygamberin vazifesi ve insanın değeri mevzularında meydana gelen bu anlayış ve bu tekâmül peygamberlik müessesesinin sona erdiğini zarureten ifade ediyordu.

2. NÜBÜVETİN SONA ERMESİ

İslâm nazarında nübüvvetin vazifesi; insan aklını tabiatteki ilâhî mucizelere yöneltmektir. Tabiat, sinesinde barındırdığı çeşitli mahlûkatıyla ibret nazarlarına serilmiş bir kitaptır: "Biz onlara dış âlemde de, kendi içlerinde de bulunan âyetlerimizi göstereceğiz."³⁷

Dinî tekliflerin muhatabı olan insan, İslâm nazarında, reşiddir, mes'uliyetini müdriktir, kâinat kitabını okumaya ve ondan ibret almaya muktedirdir.

İslâm'ın Kitabı olan Kur'an-ı Kerim, insanı tabiatteki ilâhî mucizelerle karşı karşıya getirmiş ve onu düşünmeye, ibret almaya teşvik etmiştir. Bunun ifade ettiği mâna şudur: İnsan mükellef tutulmuştur, fakat önüne, onu doğru yola sevk edecek rehber de konulmuştur; İnsandaki akıl ve kâinattaki bu fevakalâdelik mevcûd oldukça İslâmî davet de var demektir. Ve bu takdirde peygamberlere lüzûm kalmamaktadır.

İşte nübüvvetin Muhammed s.a.v. ile sona ermesi buradan doğmuştur. Kur'an da: "Muhammed sizin adamlarınızdan herhangi

³⁵ 5. Mâide, 99.

³⁶ 7. A'râf, 188.

³⁷ 41. Fussilet, 53.

birinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın peygamber'i ve peygamberlerin sonuncusudur.”³⁸ Hadîs-i Şerîf'te: “Âdem a.s. ile toprak arası bir durumda iken ben peygamberlerin sonuncusu idim.” varid olmuştur.

Muhammed s.a.v. ile nübüvvetin sona ermesi demek beşer aklının önünde kapıyı açmak, bütün vâsıta ve mâni'leri kaldırmak demektir. Bu durumda akıl düşünür, neticeler çıkarır ve bunların mes'uliyetini benimser.

İşte İsam'ın vazifesi insanı bu yola sevk etmek, insanlığın geçmiş tecrübelerini yeni neslin önüne serip ibret almasını sağlamak oldu.

MUCİZE

Şimdiye kadar verdiğimiz izahat neticesinde şunu anlıyoruz ki; çeşitli ümmetlerin anlayışı ne kadar değişik olursa olsun, nübüvvetin vazifesi beşeriyeti hayra ulaştırmak, kötü ve zararlı şeylerden de korumaktır. İnsan, tabiatı icabı, inanış ve geleneklerine sıkıca sarılır, ulaştığı şeyleri kolay kolay terk etmek istemez. Bundan dolayı ne zaman bir peygamber çıkmış ve insanları alışageldikleri örf, âdet ve inanışlarından vazgeçirmeye çalışmışsa onu tenkid ve tekzip etmişler, eziyet ve işkenceye maruz bırakmışlardır, hatta bazen de öldürmüşlerdir. “Ne zaman bir peygamber, kendilerine canlarının hoşlanmadığı bir şey getirdiyse, bir kısmını yalancı çıkardılar, bir kısmını da öldürdüler.”³⁹ “Onlara: Allah'ın indirdiği vahye tâbî olun, denildiği zaman, biz ancak babalarımızdan bulduğumuz geleneklere uyarız, dediler.”⁴⁰

Bu yüzdendir ki; Allah Teâlâ, insanları tevhide ve ibadete davet edecek peygamberlerini, beşer kudretinin erişemeyeceği bazı şeylerle te'yid etmiştir. Tabiat kanunlarının üstüne çıkan bu nevi hadiseler peygamberin doğruluğunu isbat ettiği gibi ikmal etmesine de yardımcı olur. Bunlara mu'cize denir. Çünkü insanlar böyle şeyleri yapmaktan âcizdirler. Bunlara “âyet” de denir.

³⁸ 33. Ahzâb, 40.

³⁹ 5. Mâide, 70.

⁴⁰ 2. Bakara, 170.

Muhammed s.a.v.'den önceki peygamberlerin gösterdiği mucizeler iki özellik taşır:

1. Nübüvvetten ayrı oluşları,
2. Duyu organlarıyla hissedilir olmaları.

Mûsa a.s'ın mu'cizelerinden; denizin yarılması, âsanın ejderhaya inkılâb etmesi, İsa a.s'ın; anadan doğma körü ve abrası iyi etmesi... bunların hepsi bu peygamberlerin risaletlerinden ayrıdır ve aynı zamanda hisle idrak edilir. Hisle idrak edilen mu'cize zamanla mukayyedir, onu görene münhasırdır, tabii olarak te'siri de sadece onlarda görülür.⁴¹ Aradan uzun bir zaman geçince böyle bir mu'cize unutulur, tesiri kaybolur. Bu suretle insanlık, arda arda risaleti takviye edecek veya yenileyecek peygamberlere ihtiyaç hisseder.

Son peygamber Muhammed s.a.v.'in mu'cizeleri ikiye ayrılır:

Birincisi: Onun hayatında meydana gelip muasırlarının gördükleri mu'cizelerdir: Ayın yarılması, parmaklarının arasından suyun fıskırması, avucundaki çakılların tesbih olması gibi. Bu nevi mu'cizeler hissîdir, ashâb tarafından müşahade edilmiştir. Bu mu'cizeler asr-ı saâdete has olup onun risaletinden ayrıdır.

İkincisi: Resûlüllah s.a.v.'in vefatıyla sona ermeyen, devamlı, her zaman ve her yerde akıl ile idrak edilebildiğinden de aklî olan mu'cizedir. Bu da Kur'an-ı Kerim'dir.⁴² Buharî'nin naklettiği şu hadis de Kur'an mu'cizesinde toplanmış bulunan bu sıfatlara işaret etmektedir: "Her peygambere ümmetinin imanına vesile olan bir mu'cize verilmiştir. Bana verilen mu'cize ise mazhar olduğum ilâhî vahydir. Bu sebeple tâbii en çok olan bir peygamber olacağımı umuyorum."⁴³

el-Mâverdi'nin "A'lâmu'n-Nübüvve" adlı kitabında verdiği şu izahat yukarıdaki hadisi açıklamaktadır: "Kur'an, Muhammed s.a.v.'in, nübüvvetine da'vet ederken ilk önce ibraz ettiği mu'cizedir. Kur'an mu'cizesi, vuku' bulduğu zaman münhasır bulunan ve ondan sonra silinip giden diğer mu'cizelere nispetle asırlar boyunca devam eden

⁴¹ Suyûtî, *el-İtkân*, 2/116-117.

⁴² Aynı eser, 2/117-118.

⁴³ Aynî, *Fethu'l-Bârî*, 9/5-6; bundan naklen Suyûtî, *el-İtkân*, 2/116.

ve fikirlere daha çok müessir olan bir mu'cizedir. İ'caz vasfı devamlı olan bir mu'cize hüccet olmak bakımından üstün bir mertebeye haizdir.”⁴⁴

Gerek İslâm'dan öncesine, gerek İslâm'a ait mu'cize hakkında söylediğimiz bu sözler, onun beşer tefekkürünün tekâmülüne bağlı olarak bir inkişaf kaydettiğini açıkça göstermektedir. İslâm âlimleri “Mu'cize; her kavmin kendi anlayışı ve fikrî seviyesine göre vuku' bulur”⁴⁵ derken bu tekâmülü belirtmiş oldular.

KUR'AN'IN İ'CAZI

Mütekellim âlimlerin âdeti “İ'câzu'l-Kur'an”dan kelâm kitaplarının nübüvvet bölümünde ve mu'cize kısmında bahsetmektir. Bunun sebebi de İ'câzu'l-Kur'an'ı Muhammed s.a.v.'in doğruluğuna delil göstermektir. Zaten kelâm âlimlerinin i'caza temas etmelerinin sebebi de budur. Bu mevzuda meydana getirilen eserlerin müellifleri kelâm âlimleridir.

Kelâmcıların kültürü, teşekkül ve muhtevâ bakımından, daha çok Yunan Felsefesine istinad eder. Kelâmcıların pek azı, bilhassa müteahhir olanları, Arap edebiyatı ile meşgul olmuştur. Halbuki Kur'an'ın anlaşılması için ilk anahtar Arap edebiyatıdır.

Bu sebeptir ki; Kelâm âlimleri İ'câzu'l-Kur'an'ı tedkik ederken çoğu zaman işin kabuğunda kalmışlar, i'cazi anlamak için felsefe mantığına başvurmuşlar, öze nüfûz edememişler. Neticede tedkiklerinin mahsûlü de pek faideli olamamıştır.

Kelâmcıların dışında i'cazla meşgul olanlar, sayıları nispeten az da olsa edebî kültüre sahip bulunuyorlardı. Edebî ölçüleri kullanan bu grubun mülâhazaları dağınık da olsa değerlidir.

Durum ne olursa olsun, Kur'an'ın i'cazi o derece ehemmiyet kazanmıştır ki bazı usûl âlimleri: Kur'an'ın indirilmesinin hikmeti onun i'cazıdır, demişlerdir.⁴⁶

⁴⁴ A'lâmu'n-Nübüvve, 40.

⁴⁵ Aynı eser.

⁴⁶ Şerhu'l-Muhallâ alâ Cem'i'l-Cevâmi maa Hâşeyeti'l-Attâr, 1/290-294.

İ'CAZ VECİHLERİ

İslâm âlimlerinin Kur'an'ın i'cazı ile meşgul olanlarından bu mevzuda nakledilen sözler çeşitlidir. Bütün bunları şöylece özetleyerek sıralamak mümkündür.

1. İ'caz Kur'an'ın lâfızları ve üslûbundandır.
2. İ'caz'ın kaynağı Kur'an'ın mâna ve muhtevasıdır.
3. İ'caz hem lâfız ve hem de mânadan teşekkül eder.

1. Kur'an'ın lâfzı ile mu'ciz oluşu birkaç türlü izah edilmektedir:

- a) İ'caz; Kur'an'ın kelimelerindedir. Çünkü ondaki her kelime gayet güzel seçilmiş Arap dilinin bütün müfredatını kapsayan, ihatalı bir ilmin mahsulüdür. Bu ise, beşer için mümkün değildir. Beşerin seçeceği kelimelerden daha münasibi mutlaka mevcuttur.

Şayet insan, Kur'an'da kullanılan bu kelimenin yine orada kullanılan başka bir kelimedenden daha güzel olduğunu hissederse, bu iki kelimedenden her birinin, kullanıldığı mevzu' ve mana ile alakasını dikkat nazarından uzak tutmaması lâzım gelecektir. Zira kelimelerden her biri kendi mevzuu ile alâkalı olarak ifade ettiği mâna yönünden ötekinden daha isabetli ve daha güzeldir.

- b) İ'caz aynı zamanda en münasip tarzda seçilmiş bulunan bu kelimelerin meydana getirdiği cümle ve terkiplerdir. Zira bu kelimeler mânaya en güzel şekilde müessir olacak bir terkip ile yan yana getirilmiştir.
- c) Uslûbundaki i'caz. Kur'an uslûbu Arap dilinde bilinen mu'tâd uslûplardan hiçbirine uymamaktadır. Bir taraftan şiire benzer, fakat şiir değildir. Vezinli ve kafiyeli olmadığı halde nesir de değildir.⁴⁷

Fi'lva'ki Kur'an-ı Kerim'den fikhî ahkâm bildiren teşri' âyetleri istisna edilirse mütebâkî âyetleri birçok özellikleriyle şiire benzerler. Kur'an'da uzunluk ve kısalıkta birbirine denk âyetler, cümleler ara-

⁴⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, 2/119-122; el-Mâverdi, *A'lâmu'n-Nübüvve*, 42.

sında muvazene te'min eden başlangıç ve bitiş benzerlikleri (bir nevi baş kafiye, son kâfiye) mevcuttur. Bütün bunlardan önce onda şiiri andıran yüksek edebî bir uslûb vardır.

Fakat bunlara rağmen Kur'an-ı Kerim'in her âyeti ciddiyet taşır, onun uslûb veya manasında ciddiyete münafi hiçbir ize tesadûf olunamaz. "O, hak ile bâtili ayırt eden kat'i bir kelâmdır, bir şaka değildir."⁴⁸

2. Kur'an'ın Mânasındaki İ'caz

Kur'an'ın muhatapları sadece Araplar değildir. Bilakis Arap olanlar da olmayanlar da onun hitap sahasının içindedir. Çeşitli dillere mensûb insanların hepsine onun hüccet olduğunu isbât edebilmek için muhtelif dillerle ifade edilmesi mümkün olan manasının da mu'ciz olması gerekmektedir. Kur'an'ın mânasındaki i'caz vecizleri şöyle sıralanabilir:

- a) Kur'an-ı Kerim'in ihtiva ettiği konuların çeşitli oluşu: Akîde, amel, cedel, kıssa, Ahkâm vb.
- b) Kur'an, hiçbir kitabın cem' edemediği ve hiçbir mahlûkun bilemediği çeşitli ilim ve fenleri sinesinde toplamıştır.⁴⁹ Buna bir de Kur'an'ı, okuma yazma öğrenmemiş, ümmî bir peygamber olan Muhammed s.a.v'in getirdiğini ilave edecek olursak i'câz yönünü daha kuvvetli ve daha vazîh bir tarzda ifade etmiş oluruz.
- c) Kur'an geçmiş haberleri ve eski milletlerin kıssalarını ihtiva eder. Buradaki i'caz yönü şöyle izah edilmektedir: Geçmişe ait hâdiseleri Hz. Peygamber ne yaşamıştır, ne de birinden öğrenmiştir. Binaenaleyh bunları haber vermesi bir mu'cizedir. Nitekim Hz. Peygamber'in muasırları, nübüvvetini inkâr edenler bir tarihçi olmadığını bildikleri halde ısrarla ona sormuşlar, o da haber vermiş ve böylece onları âciz bırakmıştır.
- d) Haber verildiği zaman henüz vuku' bulmamış müstakbel hâdiselerin önceden bildirilmesi.

⁴⁸ 86. Târık, 13-14.

⁴⁹ el-Mâverdi, *A'lâmu'n-Nübüvve*, 43.

3. Bazıları Kur'an'ın i'câz oluşunu hem lâfzı hem de mânasına beraberce istinad ettirmişlerdir. Gerek kelimeleri ve gerek cümlelerinde Kur'an'ın sahip olduğu üslûb, fesâhat ve belâğatta beşer kudretinin çok fevkinde bulunan en yüksek bir dereceye ulaşmıştır. Kur'an lâfızlarının taşıdığı mâna ise mânaların en sağlamı ve en vazîh olanıdır. Kur'an-ı Kerim'in ele aldığı mevzuları en sağlam tarzda ve en münasip kelime ve cümlelerle işleyişi de hatırdan çıkarılmamalıdır.

Arap olanlar kendi fitrî selikaları ve edebî zevkleriyle, olmayanlardan da ayrı belâğat ilmine vukûf kazanmak yoluyla Kur'an'ın i'cazını anlamışlardır.⁵⁰

İ'caz'ın mahiyeti ve i'caz yönleri (vecihleri) mevzuunda İslâm âlimlerinden nakleden görüşlerin bir kısmını zikretmiş olduk. Kuvvet dereceleri aynı olmasa da bu görüşlerin hepsi de doğrudur. Şayet bu görüşlerin arasında tercih yapmak ve daha vâzîh ve Kur'an'ın tabiatına daha uygun bir vecih seçmek meselesinin çözüm noktası şu soruların cevabını doğru olarak tesbit etmek olacaktır: Kur'an niçin gelmiştir? Kur'an'ın insanlar arasında göreceği vazife neden ibarettir? Bu mevzu temas eden bazı âyetleri görelim:

“Ramazan ayı ki onda; İnsanlar için hidayet kaynağı olan ve hidayete, hak ile bâtılı birbirinden tefrik etmeye dair nice âyetler ihtiva eden Kur'an indirilmiştir.”⁵¹

“Şüphesiz ki bu Kur'an en doğru yola iletir.”⁵²

“Biz, mü'minlere şifa ve rahmet olan Kur'an-ı peyderpey indiririz.”⁵³

“İşte bu (Allah'tan geldiğine) şüphe edilmeyen bir kitaptır. Hidayet kaynağıdır.”⁵⁴

“Sana, her şeyi beyân eden, hidayet ve rahmet kaynağı olan kitâbı indirdik.”⁵⁵

⁵⁰ *Şerhu'l-İhyâ*, 2/209.

⁵¹ 2. Bakara/185.

⁵² 17. İsrâ, 9.

⁵³ 17. İsrâ, 82.

⁵⁴ 2. Bakara/2.

Zikrettiğimiz bu ve bunun benzeri âyetler Kur'an'ın gönderilmesinin hikmeti insanları dünya ve ahiret saâdetine iletmek ve onları sapıklıktan kurtarmak esasına açıkça bağlamaktadır. Demek ki, Kur'an'ın vazifesi; insanlara hayır iletmek, hidayete erdirmek, şerden de men' etmektir.

Başka bir ifade ile Kur'an'ın vazifesi; insan zihninde mevcûd değerleri, fikir ve inançları silmek, yerine başka kıymetler, başka fikir ve inanışlar koymaktır. Kur'an'ın vazifesi; insanların manevî kabiliyetlerine yön vermek, eğitmek ve telkin etmek istediği yeni değerlere yaklaştırmaktır. Bu suretli bir psikolojik harptir. Taraflardan birini Kur'an-ı Kerim, diğerini de insanın manevî kabiliyetleri ve ruhu teşkil eder. Kur'an'ın hedefi insanı mağlûb etmek, ona, değiştirdiği değerleri ve ta'limatı kabûl ettirmektir.

Zaferin elde edilmesi için karşı tarafı çok iyi tanımak, zayıf noktalarını tesbit ederek hücum etmek lâzımdır. İnsan psikolojisi ile savaşılabilecek bir kuvvetin insanın iman anatomisini iyi bilmesi, infial yollarını, te'sir altında kalma âmillerini ve za'f yönlerini kavraması gerekir. Aynı zamanda sinir sistemini, çeşitli uzuvların fizyolojik ve psikolojik rollerini de iyi tesbit etmesi lâzım gelir. Böyle bir bilgiyi, hatta basit ve mahdûd bir şekilde de olsa elde etmek, ya tamamen imkansızdır veya hiç olmazsa beşer kudreti ve ömrü bunun için gayri kâfidir. Binanenaleyh böyle bir bilgiye mufassal ve ihatalı bir şekilde ve bütün insanlığı kapsayacak genişlikte sâhip olmak normal ve imkân dahilinde değildir.

Geçmiş âlimlerimiz Kur'an'ın sayısız ilimleri ihtiva edişini i'caz vecihlerinden addederek, tâbirleri biraz sathî olmuşsa da her halde i'cazın kaynağı diye vasıflandırdığımız bu psikolojik yönü hissetmişlerdir. Kur'an'ı dikkatle inceleyen bir kimse onun vazifesini yerine getirirken delillerini serdetmek, davasını isbât etmek, hasmın delillerini çürütüp, iddialarını reddetmekte çok büyük bir mahâretle psikolojik âmillerden istifade ettiğini, insan ruhunu özelliklerini istihdam ettiğini açıkça görür. Kur'an işte bu derin vukufu o büyük maharetine dayanarak beşeriyete hitâb etmiş ve onunla mücadele ile muharebede bulunmuştur. Elbet bu mücadelede gâlip gelecektir.

⁵⁵ 16. Nahl, 89.

Kur'an hedefine ulaşmak için, insan idrakının ulaşabileceği her türlü tabiat hâdisesini, astronomi, nebâtât, hayvânât v.s. sahalarda insan tarafından bilinebilen bütün ibret vesilelerini kullanmıştır.

Şuna da hemen işaret etmeliyiz ki Kur'an'ın, hedefine ulaşmak için muhtelif ilimlere temâs edişi bu ilimleri insana öğretme gayesini gütmaz. Bunlar, söylediğimiz gibi insanla yaptığı mücadelede muvaffak olmak, ona kendi prensip ve ta'limlerini benimsetmek için birer vesiledir.

İlim öğrenme mevzuunda, Kur'an'ın görüşüne Allah'ın insana ilk emri olan "Yaratan Rabbın adıyle oku."⁵⁶ âyetleriyle "De ki, hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"⁵⁷ âyeti ve "İlim öğrenmek her müslümana farzdır." hadisi bunun lüzûmunu açıkça belirtmektedir.

İnsanı doğru yola iletmek, islâmî prensiplerin çerçevesi dahiline almak Kur'an'ın vazifesidir. Tabiata hâkim olmak için öğrenmek ise İslâm'ın insana farz kıldığı bir borçtur.

(Daktilo ve Teksîr: İbrahim ÇELİK)

⁵⁶ 96. Alak, 1.

⁵⁷ 39. Zümer, 9.